

SZÉCHENYI NEMZETISÉGI POLITIKÁJA.

I. A legnagyobb és leghívebb magyar a rendi Magyarország átalakulása és felemelése érdekében folytatott negyedfél évtizedes közéleti működésében a *közviszonyok minden vonatkozását* a haladás lencséje alá helyezte és hatalmas terjedelmű közírói működése ezekben a kérdésekben elfoglalt álláspontját a példát kereső hálás utókor számára híven meg is őrizte.

Ebben a nemzetépítő munkában a középhelyet mégis a gazdasági és nemzetnevelési problémák foglalják el, amelyek megoldása révén a nemzetet felemelni, vagy Széchenyi kifejezésével élve, a közviszonyokat csinosítani kívánta. A közélet szinte minden vonatkozásának javítására, reformjára irányuló széleskörű munkája folytán él Széchenyi a művelt közvélemény előtt a modern Magyarország szellemi megalapítójaként, vagy amiképp Kornis Gyula találóan, bár kétségtelenül kissé diminuálva elnevezte: a reformkor hőseként.¹⁾ Ebben a szinte minden közviszonyra kiterjedő reformmunkájában természetesen nem kerülheti el figyelmét a korában elsőízben és különös erővel jelentkező *nemzetiségi kérdés*, amelyre vonatkozólag a dolog természetéből folyóan állást is kellett foglalnia, véleményt és megoldási javaslatot kellett kiképeznie.

A *nemzetiségi kérdés* Széchenyi reformmunkálatainak sorában mégis *aránylag szűkebb teret foglal el*, hatalmas munkában nem száll e kérdés megoldásának síkjára és bár e probléma jóformán egész közéleti tevékenysége során foglalkoztatja, annak önállóan csak a Magyar Tudományos Akadémiában tartott egy nagyobb beszédet²⁾, valamint legfőbb műveiben rövidebb-hosszabb részleteket³⁾, hírlapi cikkeket, továbbá lelkiismereti vizsgálódásai és vívódásai lecsapódásaként létrejött naplóbeli feljegyzéseket szentelt.

¹⁾ Kornis Gyula: A magyar politika hősei, Bpest, 1940.

²⁾ 1842. november 27-i beszéd.

³⁾ Így különösen az 1834—35-ben készült, de csak 1858-ban kiadott *Hunniában*, az 1841-ben közzétett *Kelet Népében*, az 1842-ben írott, de csak ilöl 2-ben napfényre került Garat-ban, valamint a 40-es évek derekától jóformán a forradalomig Kossuth tal folytatott írói és hírlapírói vitájában.

Impozáns mértékű irodalmi működésében a nemzetiségi kérdésnek juttatott aránylag csekély és igen szétszórtan jelentkező kifejtés a magyarázata két ténynek; egyrészt annak, hogy Széchenyit a közvélemény *kisebb mértékben ismeri nemzetiségi politikusként*, mint pl. Eötvös Józsefet, Tisza Kálmánt, Bánffy Dezsőt, Apponyi Albertet (akiknek közéleti működésére elsősorban és jellemzően a nemzetiségi kérdéssel való foglalkozásuk ütötte rá a bélyegét), másrészt annak, hogy a Széchenyivel foglalkozó és szinte könyvtárakat megtöltő irodalomban Széchenyi nemzetiségi politikáját a szaktudomány részéről feldolgozó módszeres mű teljességgel hiányzik és Széchenyi ezirányú törekvéseivel a reformkor eszméibe bevilágító összefoglaló történeti munkákon³⁾, valamint Széchenyi eszméit általában kifejtő tanulmányokon⁴⁾ felül csak néhány lelkes, de kisebb igényű folyóiratcikk⁵⁾ és más kisebb tanulmány foglalkozik.

II. A közvélemény e szemléletével és a feldolgozó művek ezt alátámasztani látszó hiányával szemben *Széchenyi a nemzetiségi kérdés látnoki erejű* és ma is *korszerű elmélyült bűvara*, aki életművében a problémát és annak lényegét kortársait megelőzően híven felismeri, véleményét arról hosszas vizsgálódások és tépelődések közepette józanul kialakítja és ehhez a szilárd véleményhez és az abból folyó javaslatokhoz élete végéig hű marad.

A nemzetiségi kérdés jelentkezését igen korán, még közirói működése megkezdése előtt észleli, ami a fiatal huszártiszttel, ilyen bejegyzést irat naplójába:

„Jedes Jahr wächst die Population der in Ungern fremd angesiedelten Völker; der alte ungerische Stamm gehet nahe an die Sterilität. Der Adel ist moralisch und physisch krank.⁶⁾“

A korán felismert probléma behatóan és hosszú időn keresztül foglalkoztatja és abban mindinkább elmélyülve s igazi jelentőségét felismerve, azt rövidesen a magyar sors nagy kérdésének; *a lét vagy nem lét' kérdése*nek tekinti.

³⁾ Lásd különösen a Hóman—Szekfü: Magyar történet *Szekfü* által szerkesztett V. kötetét, továbbá *Szekfü*: Három nemzedék, valamint Három nemzedék és ami utána következik c. műveit.

⁴⁾ így különösen *Gael* Jenő: Gr. Széchenyi István nemzeti politikája, Bp. 4903, U. a.: Gr. Széchenyi István nemzeti politikája és jövőnk, Bp. 1903; *Grünwald* Béla: Az új Magyarország. Gróf Széchenyi István. Bp. 1890.

⁵⁾ *Zsilinszky Mihály*: Széchenyi és a nemzetiségi kérdés, Ak. Ért. 1894., u. a.: Széchenyi István nemzetiségi politikája, M. I. árs. tud. Sz. 1913. *Várad* József: Széchenyi életlátása. A nemzetiségi kérdés. Széchenyi Zsebkönyvtár, Bp., 1938., *Csuka Zoltán*: Széchenyi és Magyarország nemzetiségei, Külügyi Szemle 1941. 6. sz. *Bédi Imre*: Széchenyi és a nemzetiségi kérdés. Kisebbségi körlevél, 1941. nov. sz., *Joó 7 ibor*: Széchenyi nemzetiségszemlélete. Láthatár, 1941. nov. sz.

⁶⁾ 1821. évi napló jegyzet, közölve *Szekfü* Gyula: A mai Széchenyi, Bp., 1935. 37. old.

⁷⁾ *Garat*, Bpest, 1912., 29. old.

Sokszor tölték — írja — legfeszültebb elmélkedésben napokat, éjelet ez életkérdésnek tisztába hozatala iránt..... Kétkedtem, epedve habzottam, szigorúan veték magammal számot, hogy vájjon — mert vérem hidegebb, béketűrésem több — tán nem szeretem annyira hazámat, mint kik mindig forrnak, lelkesedéstől egy húzómban áradoznak; vagy hogy tán nincs annyi bátorságom, mint azoknak, kik mindenben az oroszán szerepét játszani hajlandók; vagy hogy végre tán hiúsági viszketeg, különcödési szesz, vagy éppen megcsontosult makacsság homályosítják nézetemet, minélfogva nem tudnám helyeselni, sőt egyenesen kárthatni volnék kénytelen azon utat, melyen... hazánk némi legkitűnőbb kapacitásai buzgólkodnak közéleti azon célhoz, melynek elérése saját szívemnek is legforróbb vágya: fajtánknak t. i. nemcsak biztosítása, de egykori feldicsőítése is.⁸⁾

Ebben az életjelentőségű kérdésben rendkívüli fontosságú a fogalmak tisztázása, amelynek minden alanyi *elfogultság* és előj ítélet *nélkül*, a kölcsönös érdekekre méltányosan tekintettel lévő vizsgálódásokon kell alapulnia.

Tiszta fogalmakat terjeszteni, zavartakat pedig salakjaibul lehetőleg kitisztítani kötelesség tehát... hahogy a közélet mezején munkás részt venni bátorokodunk és több rosszat nem kívánunk életbe hozni, mint jót és ha ábránddal be nem érjük, de sikert óhajtunk.⁹⁾

Az elfogulatlanság, tárgyilagosság és méltányosság különösen megkívántainak e vizsgálódásokban, mert

... többé-kevésbé ki ne vetkeznék a kölcsönös méltányosság, sőt az igazság szabályaiból is némileg, ha nyelvünk s nemzetiségünk ügye kerül szőnyegre. Ily alkalommal a leghidegebb vérű elragadtatik, a legélesebb látású vaksággal van verve, és a különben legméltányosb, legigazságosb is hajlandó felejteni, az örök igazságnak soha nem változó még azon legelső szabályát is.. miszerint másnak soha olyast ne tégy, mit tőle sem fogadnál örömet. S annyira megy ez elfogultság, ezen felingerült állapot, mikép mindennapi eset.. épen azok kikelésit és gyanúsításait hallani legsértőbb változatokban... kik legcsiklandósabk saját nemzetiségük körül.. Bosszút lan egy hajszáit sem enged fején csak érinteni is, és ez helyes; ámde mást üstökénél ragadni hajlandó és ez is egyes viadalban... mikor ember áll ember ellen... felette helyes lehet; nemzetnek békés újjöszületési működésében azonban ha nem is gyávaság, valóban felette nagy bűn...¹⁰⁾

Bár a fenti vizsgálódási módokon a kérdéssel foglalkozni *rendkívül nehéz* és a nehézség magát Széchenyit is annak nyilvános beismerésére kényszeríti, hogy

Csüggedni érzem erőmet... és tehetségem parányiségának tudata görcsbe vonja keblem, midőn ezen oly felette kényes életkérd-

⁸⁾ *Akadémiai beszéd* 1842. november 27-én, közölve Beöthy Zsolt: gróf Széchenyi István válogatott munkái, Bpest, 1902. II. k. 258. old.

⁹⁾ I. m. u. o. 243. old.

¹⁰⁾ I. m. u. o. 257—258. old.

dés taglalásába bocsátkozom, mi már azelőtt is nem egy ízben történt, noha siker nélkül...¹¹⁾

és e nehézség még fokozódik azáltal, hogy a kérdés megítélésében Széchenyi korában *nem volt még egységes út*, sőt az ország vezető férfiai majdnem kivétel nélkül Széchenyitől eltérő politikai irányzatokat követtek, amit ugyancsak Széchenyi is megállapít, mondván

.. tapasztalni vagyok kénytelen, hogy hazánknak még leghűbb fiai s legkitűnőbb tehetségei közül is többen, *mintha nézetem csalódás volna, felette kevés kivétellel, mind más, csak épen ellenkező utakon járnak* azon cél felé, melynek eléréséhez szintúgy s oly őszintén kötöm én is fajtánk megmentését és egykori feldicsőítését, mint teljesen hiszem ök. Egyeztető közélet ez esetben pedig nem látok.¹²⁾

A nehezen vizsgálható és roppant kényes kérdés tanulmányozása azonban *nemzeti szükségszerűség*, mert

.. *veszély, nagy veszély* fenyegeti még mindig, sőt növekedőleg fajtánk nyelvét, s ezáltal nemzetiségünket, minél drágább kincsünk nincs.¹³⁾

Sőt ez a *kötelesség egyenesen erénnyé* válik, annak következtében, hogy a nemzetiségi kérdés vizsgálata és megoldása révén mi magyarok hazánkat akarjuk megvédeni és nemzeti fennmaradásunkért küzdünk, ami az isteni elrendelés s gondviselés folytán létrejött nemzet, tehát az isteni elrendelés védelmét is szolgálja. A nemzetiségi kérdést *elhallgatni* vagy éppen ellene hatni viszont és mindezekből folyóan „meg nem bocsátható *vétek*“, mivel az ekként egy egész nemzet megsemmisítésére vezethet. Sőt még e kérdés megoldására irányuló magyar törekvések esetleges *túlzásai* is jobbakká a merő hallgatásnál, mert a problémát nem altatják el, s habár támadni látszanak is, megbocsáthatóak lesznek az ország fennmaradását vívó hazafias lelkesedésük miatt.

Mi magyarok, ha nemzeti fennmaradásunkért aggódunk s nyelvünk s sajtóságunk kifejtésében előhaladni törekedünk, egyenesen *csak elolvasztatásunk, megsemmisítettésünk ellen védelmezzük magunkat*; Magyarország *egyéb nemzetiségei ellenben*, ha nyelveiket, sajtóságukat törekednek terjeszteni honunkban, nem elolvasztatásuk, megsemmisítettésük ellen vívnak, minthogy nekik valóságos hazájuk künn van... s eképp fennmaradásuk záloga bizonyos; ök nem védelmezik sajátukat, létüket, de *minket magyarokat igyekeznek kiszorítani*, legszívtelenebb, legirgalmatlanabban, *elpusztult sajátunkban*, eltörlött létünkben osztozandók; mert ha nincs Hunnia határi közt hazánk, egybeült e földön többé sehál sincs.

Ha tehát mi Árpádiaknak e kincsükért, nemzeti létünk s becsületünk ezen legutolsó zálogáért küzdenünk kell, s mint végveszély

¹¹⁾ i. m. u. o. 255—256. old.

¹²⁾ i. m. u. o. 256. old.

¹³⁾ i. m. u. o. 243. old.

közi védelmünkben *nem ritkán támadókká látszunk válni*, ugyan emberséges lélekkel *ki kárhóztathat minket azért*, kinek szíve bőrré, s veleje csonttá nem fajult még? ...

Mert *ha a magyar veszi ügyét, veszi mindenét, veszi létét*; a többi pedig, ha ügyében nem sikerül, nem veszít semmit, de csak szárnya szegetik, körme vágatik, hogy másét ne ragadja. Amiből az foly, hogy *Hunniá határi közt józanul vívni magyarság mellett erény; ellene hatni viszont és üldözni azt, meg nem bocsátható vétek*, mint-hogy egy egész nemzetet megsemmisíteni Isten előtt bizonyosan még súlyosabb tett, mint egyes gyarló embernek rövidíteni aránylag csekély pályakörét.¹⁴⁾

III. Az új Magyarország megalapítója a fentiek szerint a nemzetiségi kérdés jelentkezését és annak a nemzetre kiható jelentőségét már korán és helyesen felismerve, annak vizsgálatát és megoldását az előzőkben ugyancsak vázolt kifogástalan, erkölcsi tartalmú módszerrel vette bonckés alá. E vizsgálódásai és az azok eredményeképpen létrejött tanításai a zseni intuícióján, a magyar úr Keletről hozott faji türelmességén, a mélyen vallásos hívő keresztényi szeretet-parancsán, a tisztességes államférfi mindenki irányában kötelező erkölcsi elvein, a racionalista filozófián csiszolt elme józan mérlegelésén és a világlátott utazó összehasonlító tárgyi tapasztalatain és széles látókörén alapszanak. Hiányzik azonban *e tényezők között a történeti szemlélet* és ebből folyóan a nemzetiségi kérdés történeti kialakulásának analízise és a probléma történeti mérlegelése, ami egyrészt Széchenyinek a magyar múltban tapasztalható kevesebb jártosságában, másrészt pedig a hagyományok iránti érzék hiányában keresendő. A történeti szemlélet hiánya teszi egyrészt, hogy Széchenyi nemzetiségi kutatásaiban és politikájában csak az *azidőszerinti tényleges helyzetre* és annak mérlegelésére *alapít*, másrészt, hogy a nemzetiségi kérdés felmerültében bizonyos mértékig *túlzott jelentőséget* tulajdonít *korabeli jelenségeknek*, mégpedig főleg olyan megnyilvánulásoknak, amelyek a magyarság részéről a magyar nyelv akkori köznyelvvé tételével kapcsolatban, a nemzetiségi kérdés kiélezése irányában je'entkeztek. Tekintettel éppen a rendszerben tapasztalható *e történetiszemléleti hiányosságra*, nemkülönben arra, hogy Széchenyi nemzetiségi politikájának ellenzői és kritikusai bírálataikban éppen *e történeti hiányosságokat* és az azokból folyó bizonyos egyoldalú következtetéseket illették, *mellőzhetetlennek* tűnik a nemzetiségek és a nemzetiségi kérdés történeti kialakulásának néhány szót szentelni.

IV. Figyelmen kívül alig hagyható történeti valóság, hogy Magyarország a közép Duna-medencében történt megalakulása pillanatától kezdve és azon túl is fennállásának szinte egész folyamán *nem azonos eredetűek* részére nyújtott állami szervezetet, hanem keretében *különböző fajú népeket* egyesített. Ennek következtében szinte soha nem volt a mai értelemben vett nemzetállamnak,

¹⁴⁾ *Hunniá*, Pest, 1838. 101—103. old.

hanem mindenkor vegyes népiségű államnak tekinthető. A különböző népekhez tartozók arányszáma ugyan koronkint változó képet mutatott, mindazonáltal és az akadályozó körülményeket figyelmen kívül hagyva, meg lehetett állapítani a magyarság népeket nem kényszerítő módon magához idomító, asszimiláló erejét.

Ami az egyes korszakokra vonatkozó *főbb népességi adatokat* illeti, e tekintetben a túlnyomórészt Fényes Elek kutatásaira és számításaira alapított és általában elfogadottnak tekinthető adatok vagy becslések szerint Magyarország népességi viszonyai a következőképpen alakultak.

Bár a közép Duna-medence honfoglaláskori népesedési adatai a múlt homályába vesznek, sőt a honfoglaló magyarság létszáma is bizonytalan, becslések szerint utóbbi 200 ezertől 500 ezer föig terjedhetett, az itt élő meghódított népek pedig talán még ennél is csekélyebb számúak voltak.¹⁵⁾

A meghódított népekhez járultak a rövidesen Nyugatról, Keletiől és Délről betelepülő *vendégnépek* különböző csoportjai, akik az *ország soknyelvűségét* még csak kiterjesztették. A honfoglaló magyarság és az itt talált, valamint betelepülő idegen népek közötti kezdeti, bizonyára elég *kedvezőtlen arányszám* azonban a birtokos magyar vezetőréteg, sőt a jobbbágyosba került magyarság részéről is természetes, de nem erőszakolt áthasonlítás folytán mihamar javuló irányt vett. Ezt még az a történeti tény sem tudta nagyobb mértékben fékezni, hogy Arpád házi királyaink a telepés vendégek egyes csoportjainak, így az erdélyi és szepesi szász közösségeknek, a bessenyőknek, kunoknak, oláhoknak stb *külön kiváltságokat* nyújtottak, amelyekkel lehetővé kívánták tenni e hazában is saját életformáik megőrizhetését. E kiváltságokkal ugyan Szent István és utódai nem nemzetiségi védelmet kívántak adni egyes népeknek, hanem csak az akkor érvényesülő univerzális keresztény felfogásnak tettek eleget, amely mindenki számára elismerte a személyi elvhez igazodó emberi jogait.¹⁶⁾

E kiváltságok ellenére is a királyság első századaiban a természetes asszimilálódás folytán a magyarság aránya egyre javult, olyannyira, hogy *Mátyás király* idejében egykorú összeírások szerint Magyarországnak körülbelül 4 millióra tehető lakosságából mintegy 75—80% volt magyarnak tekinthető.¹⁷⁾ Az ország magyarrá válása tehát kétségtelenül nagyrésztben és a nemzet életéhez képest aránylag rövid idő alatt megvalósult, bár ez örvendetes alakulásban nyilvánvalóan nagy szerepet játszhatott az a körülmény is, hogy a magyarosodott idegen népek jelentős része ebben az időben a magyarral rokon népek (kúnok, bessenyők) köréből került ki, amely körben a magyarrá válás a dolog természeténél fogva könnyűszerrel valósulhatott meg.

¹⁵⁾ *Jancsó* Benedek: *Defensio nationis Hungaricae*. Bpest, 1920. 43. o.

¹⁶⁾ *Hóman* Bálint: *Szent István*, Bpest, 1938. 256. s. köv. old.

¹⁷⁾ *Nagy* Iván: *Les Hongrois dans le inonde- Hungarians in Canada*. Pécs, 1938. 6. old.

Az aránylagos faji egységnek mindazonáltal hazánk csak igen rövid ideig örvendhetett. A Mátyás király halálával Magyarországra megnyílt *török terjeszkedés* több évszázados pusztításai-
val ezt a nagyrészt magyarrá vált népességet töredékeire tizedelte, majd pedig a kipusztult őslakosság helyébe az akkori idők anacionális felfogása szerint nem kifogásolható telepítések arányos megjelenésében rendkívüli mértékben visszaszorította. A török veszedelem elmúltával az 1715—1720 között végrehajtott népszámlálás Magyarországnak — Horvát-Szlavonországok nélkül számított — területén mindössze csak 2,580.000 ősszlakosságot talált, amelyből csupán 1,160.000, azaz 44.9% számított magyarnak.¹⁸⁾ E század végére azután az újabb telepítések ezt az alacsony népszámot olyanmire felduzzasztották, hogy az 1787-ben végrehajtott népszámlálás szerint az ország lakossága a mondott területen 8,003.000-re rúgott, amely számból 3,122.000, tehát már csak 39% volt magyarnak tekinthető. Ennek az arányszámnak is valójában már meg kellett haladnia a leszármazásbeli magyarság számát, minthogy nyilvánvaló, hogy alig két generáció alatt valamely nép száma aligha kettőzödhetik meg, s ekként a magyarságnak ebben az aránylag magas számában már számos olyan indigéna foglaltathatott, akik a magyarságba szinte azonnal beolvadtak, igen gyorsan asszimilálódtak. A magyarság e *természetesen asszimiláló ereje* bár lassan, de tovább érvényesül a nemzeti öntudatra ébredő XIX. század folyamán is, amelynek derekán, a szabadságharc lezajlása után, tehát a magyarságra legkedvezőtlenebb időszakban és körülmények között végrehajtott népszámlálás során a 11,554.000 főnyi lakosságból 4,818.000, azaz az ősszlakosság 41.6%-a volt magyar, — és mindez annak ellenére, hogy a közbeeső több, mint egy félévszázad alatt bőven történtek még telepítések (különösen a Délvidéken) és nem állt meg a románság beszivárgása Erdélybe sem.¹⁹⁾

Mindezekből kitünőleg tehát a magyarság egyrészt a közép Duna-medencében történt honfoglalásakor sem töltötte ki már egymagában az ország területét, másrészt fennállása ideje alatt is állandóan helyet adott keretében idegen népfajoknak. Az országnak ez a *többnépűsége és sok nyelvűsége* azonban egészen a *XIX. századig komolyabb zavarokat nem okozott* és pedig nem abból az okból, mintha a magyarság és az egyes idegen nemzetiségek az ország területén faji és nemzetiségi sajátosságait levetkezték volna, vagyis nem lett volna sem a magyarban, sem az itt élő egyéb népekben fajtájuk szerint jelentkező és elkülönülő közösségi érzés,²⁰⁾ hanem a rendi magyar társadalom sajátos berendezkedése következtében. Ez a *rendi társadalom*, amelynek szervezete szerint az ország egészen az 1848-as reformokig élt, *nem ismert* és nem értékelt *nem-*

¹⁸⁾ Nagy Iván: i. m. 6. old.

¹⁹⁾ A népesedés történeti adatait lásd: Nagy Iván: i. m. 7. old.

²⁰⁾ *Szekfü* Gyula: Három nemzedék és ami utána következik, Bpest, 1938. 109. old.

zetiségi különbségeket és elkülönüléseket, hanem *csak rendi tagozódást*. Ebben a tagozódásban nem játszott szerepet a leszármazásbeli és faji különbség, hanem az egyes rendi társadalmi csoportokon belül az azonos társadalmi és gazdasági helyzet, az azonos érdekek és az ország egyéb rendi csoportjai irányában tanúsított azonos magatartás a különböző fajú egyedeket azonos nevezőre hozta.

A rendi szervezeten alapuló országban a *politikai jogok* és a *vezetés* szempontjából számottevő elem egyedül a nemesség és az azzal egy tekintet alá eső egyéb foglalkozásbeli csoportok (papok, később honoráciorok), e nemességen belül azonban nem volt különbség abból a szempontból, hogy a nemes mely népből származott és mely nyelvet beszélt. A nemességben tehát a leszármazásbeli magyar nemeseken felül egyesültek a nemességre emelt idegen fajtabéliek is és az ekként létrejövő politikailag jogosult rendi nemzet: *a natio Hungarica megbontatlan egysége volt a különböző fajtájú nemeseknek*. A nemesség keretében ezt az egységet rendkívül *előmozdította az* évszázadokon keresztül a nemesség körében élő nyelvként használatos *latin nyelv*, amely az érintkezést és megértést a külföldieken felül egyrészt az ország lakói között is biztosította, másrészt pedig nem adott alapot az elkülönülési törekvéseknek. A nemesség rendi egysége és a latin nyelv nemzeti és nemzetközi használata következtében külföldet járó fiatal német, oláh vagy szláv eredetű nemesaink is önként és büszkén vallották magukat „*Hungarus*“-*uak*.²¹⁾

A *rendi társadalomnak* a XVIII. század vége felé Európaszerte történt *felbomlása*, valamint ezzel egyidejűleg a *nemzeti érzés és mozgalmak jelentkezése* hazánk népének ezt az *egységét is veszélyeztetni* kezdte. Egyrészt a magyarság részéről a magyar nemzeti öntudat és nemzeti felemelkedési törekvések következtében, másrészt a vendégnépeknél is mihamar jelentkező kulturális és politikai mozgalmak folytán. A *nemzetiségi ellentéteket* az ország népei között ugyan *formailag a magyar nyelv* törvényhozási úton megvalósított kötelező bevezetése váltotta ki (1830: VIII., 1836: III., 1840: VI. és 1844: II. tc.-nek), anyagilag azonban a nemzetiségi kérdés éles jelentkezését *számos tényező* együttes hatása idézte elő. *Szekfü* e tényezők kiváltóját és együttes irányítóját a liberalizmusban látja, amely a rendi országból magyar nemzeti államot kívánt szerinte alkotni és azt magyar nemzetiséggel betölteni,²²⁾ ugyanakkor azonban a politikai jogok kiterjesztésével és a demokrata kormánysszellem magáévá tételével a magyar nemzet kizárólagos politikai szerepének véget is vetett. Ha mindez kétségtelenül helytálló is és eszmeileg a liberalizmus meghonosodása és a rendiség felbomlása idézte elő az ország rendi nemzeti egységének szétesését, abban kétségtelenül még egyéb körülmé-

²¹⁾ *Szekfü*: i. m. 210. old.

²²⁾ *Szekfü* Gyula: i. m. 109. s köv. old.

nyék is játszottak közre, amelyeket véleményünk szerint rendkívül találóan és tömören foglalt egybe *Eötvös József*. Szerinte²³⁾ a nemzetiségi kérdés kialakulásának öt összetevőjét lehet megállapítani: 1. a nemzetiségek haladását a civilizációban, 2. a faj rokon szomszéd népeknél keletkezett mozgalmakat, 3. a latin nyelv kiküszöbölését és a magyar nyelv államnyelvvé emelését, „mely által az ország magyarul szóló polgárai oly előnyben részesültek, mellyel előbb nem bírtak“, 4. az ellentétet a nemesség és az alkotmányon kívüli osztályok között, amely annak folytán, hogy a privilégizált osztályok túlnyomórészt magyarok voltak, magyarság és nemzetiség közti viszályá mélyült és végül 5. azt a befolyást, melyet a demokratikus átalakulás folytán a nemzetiségek a közügyekre nyertek.

Akár az előbbi, akár az utóbbi magyarázatát is fogadjuk el a nemzetiségi kérdés kialakulásának, mindkettő szerint abban *több tényező együttes hatása* jelentkezik, éspedig olyképen, hogy azok részben, éspedig *kisebb részben származnak a magyarság oldaláról*, nagyobb részben azonban elvi alapokból és a nemzetiségek részéről. *Széchenyi* azonban a történelmi szemlélet hiánya következtében sajnos, mindezeket a tényezőket nem ismeri fel és a *nemzetiségi kérdés legfőbb*, sőt egyedüli *mozgatóját a magyar nyelv túlzott terjesztésében* és ezzel kapcsolatban a magyarság részéről bekövetkezett egyes megfontolatlan és kíméletlen magyarosítási módban találja. A helyzetnek ez a megítélése adja szájába 1842. évi akadémiai beszédében a magyarság egyes részeinek magatartását súlyosan elítélő kijelentéseit, ami magyar részről számára népszerűtlenséget, a nemzetiségek köreiben pedig mozgalmak igazolását eredményezte.

Ha azonban *Széchenyinél* ekként a kérdés történeti szemléletében kétségtelenül bizonyos fogyatékoságok is jelentkeztek, a *kérdés kezelésére és jövő megoldására* nézve adott javaslatai *nem* szenvednek ebben az *egyoldalúságban*, sőt azonfelül, hogy a kérdés megoldását az egyetemes emberi érdekeknek és az osztó igazságosságnak megfelelően javasolják, *tiirelmességükben az ősi magyar utat* követik, amelyre *Széchenyi* így, ha nem is a hagyományok keresésével, de magyar lelke intuíciójával biztosan talált rá. A magyarosítás híveinek *túlzó elítélésében* emellett talán közrehatott nála reformtörekvéseiben állandóan érvényesített az a szempont is, hogy javaslatai elfogadása érdekében, tehát *propaganda céljából* sokszor folyamodott túlzásokhoz, miként ő maga is elismerte, volt

...sokszor kénytelen az ocsmányt még természetén túl is elrútítani, hogy az erény annál szebb világban emelkedjék ki.²⁴⁾

²³⁾ báró *Eötvös József*: A nemzetiségi kérdés. Pest, 4865. 24—25. old.

²⁴⁾ *Stádium. Berzeviczky Albert*: Gróf *Széchenyi István* munkáiból, Bpest.1903. I. k. 356. old.

V. Amennyire propagatív célokat szolgál a nemzetiségi kérdés jelentkezésében egyes tényezők kiemelése Széchenyi szemléletében, olyannyira *emelkedett az általános érvényű, a nemzetiség lényegére* kiképzett felfogása, valamint a kérdés megoldására tett javaslata. Nemzetiségpolitikai felfogásának *tengelyében a nemzetiség erkölcsi kategóriája áll*, amelyet nem leszármazásbeli egyszerű számbeli kisebbségnek, tehát relatívumnak, hanem mindenütt jelenlévő és azonos megítélést igénylő univerzális hatályú szellemerkölcsi fogalomnak, tehát *abszolútumnak* fog fel. A nemzetiség Széchenyi rendszerében közvetítő az egyén és a mindenség, az egyetemes emberiség között, amely az ember feladatait Istentől rendelt céljai megvalósítására nemzetiségenként bár más és más keretben és eltérő módokban, de az isteni elrendelésnek megfelelően meghatározza.

Az egész emberi nem nemzetekre, nemzetségekre... ágzik. S épen az, mi lélektelen testekben attractio, repulsio. az a nemzetekben a hon szeretete és védelme. *Mélyebben fekszik azért lelkiünkben,* mint sokan gondolnák, azon ki nem mondható édes aggodalom, mely anyaföldünkhöz vonz s mely a halandó port félistenné magasíthatja, s lelki rothanat jele, hol a természet szent törvényt ki vannak már dörzsölve...¹⁵⁾

Felfogásában ezek szerint a nemzetiség különállásra jutott, *öncélú kategória*, amely az egyedeket *leszármazásuknak* megfelelően *külön közösségbe* tömöríti, amelyben azok az isteni elrendelésnek megfelelően céljaikat betölthetik. *A személynek* a közösséghez, a *nemzetiséghez való viszonyára* nézve a szeretetet, becsület és hűség érzetei irányadók, amelyek úgy kötik össze a nemzetiség tagjait, mint a családi kötelékek a rokonokat.

Ha nemzeteket egyes személyekkel hasonlítunk össze, akkor a *nemzetiség* nem egyéb, *mint rokonok közötti szeretet, barátság*, s a familiabeli *becsület* fenntartását eszközlő *ébredés*; ha pedig *mélyebben* tekintjük .. „akkor az *emberi lény minden ereibe s lelke legbelsőbb rejtekibe szőtt természeti tulajdon*, melyet az önbecs megsemmisítése nélkül szinte oly lehetetlen kiirtani, mint bizonyos, hogy a szív kiszakíttatása után világunkon többé élni nem lehet...¹⁶⁾

A nemzetiség mindezek folytán a legnemesebb erkölcsi tartalommal telik meg, amely folytán *maga is erkölcsi fogalom* válik. A nemzetiségi kategóriának ebből az erkölcsi természetéből két következmény is folyik. Elsősorban *a nemzetiség* minden egyes tagját kötelező az az elv, hogy nemzetiségét az erkölcsi tulajdonok elmélyítésével értékesebbé, felsőbbrendűvé tegye, másrészt pedig az a tény, hogy a nemzetiség mint belső, erkölcsi tulajdon külső eszközökkel, s így különösen a nyelv átvételével nem terjeszhető.

Széchenyi nemzetiségszemlélete a fentiek szerint a *német* vagy

²⁵⁾ *Hitel*, Berzeviczy Albert i. m. I. kötet 110. old.

²⁶⁾ *Hitel*: i. m. 111. old.

ma ú. n. *népi nemzetfogalmon* alapszik; szerinte a nemzet és nemzetiség alapja az azonos leszármazás, nem pedig a politikai kötelek vagy az egy és azonos ősi területen évszázadokon keresztül eltöltött békés együttélés hagyományos kapcsolata. *Távol áll* tehát Széchenyitől az 1868. évi nemzetiségi töörvényünkben Deák politikai zsenije által megkonstruált *politikai magyar nemzetfogalom*, amely szerint a hon minden polgára bármely népfajhoz vagy nemzetiséghez tartozzék is, az egységes magyar nemzet tagja és ugyancsak ismeretlen előtte az *ősi magyar rendi nemzeti egység* eszméje is, amelyet ma a nacionalizmussal szemben *patriotizmusnak* neveznek, találóan utalván ez ősi magyar nemzetfogalom legfőbb elemére: a közös hazára.²⁷⁾ Az ősi magyar rendi nemzeti egység iránt Széchenyiben nincs megértés, sőt az talán ismeretlen is előtte, amire utalni látszik a Hunniának következő, a szakirodalom figyelmét, elkerült megállapítása:

A különbözőések, meghasonlások, szétirányzások (divergentiák) hazájában mi jót fog szülni azon gyűlöletes megkülönböztetés, mely a felingerlett tót vagy horvát indulatosság a „Magyar“ és „Ungar“ közt feltalált, és mit azon bagolyi befejezés, melyet egy igen sokban helyes és igaz tartalomhoz függesztett? Az „Ungar“ név alatt ezentúl honunk minden népe értessék, és „Ein Ungarn“ annyit jelentsen, mint „Ein Slowak, Raitze, Wallach etc., oder wer da nur will.“ „Ungarisch reden“ pedig annyit, mint „Slowakisch, Raitzisch reden, oder was man nur will“; a szegény „Magyaré, az Arpadier“ pedig azon bagoly legyen tán, mely ellen mindenki, és néhányan fellette okosan á névtelenség palástja alatt is, büntetlen huhoghassanak.²⁸⁾

Széchenyinek ez a lesújtó bírálata éppen a nemzetiségek részéről új formában megvalósítani kívánt Hungarus egység kategóriájáról nyilvánvalóvá teszi a rendi magyar egységes nemzetfogalom lebecsülését, sőt talán nem ismerését is. Az ő nemzetiségfogalma kizárólag a leszármazást veszi alapul és abban főleg erkölcsi mérlegelésekből egyenlő elbánást kíván e hon minden nemzetiségének.

Széchenyinek a nemzetiségek fogalmát illetően vallott ez a magas horizontról megnyitott és azonos távlatokat feltáró, bár kétségtelenül ahistorikus megítélése *determinálja* magatartását, *politikáját* a nemzetiségek irányában. Ez az erkölcsi kiindulópont teszi nemzetiségi politikájának *legfőbb elvévé a nemzetiség* és a nemzetiségi érzület *tiszteletét*, amely nála oly méreteket ölt, hogy a nemzetiség elhagyását elvben kárhözatosnak tartja. Ugyanez határozza meg továbbá az esetleg mégis bekövetkező nemzetiségváltásoknak, tehát Magyarországon főleg a *magyarosításnak módját és mértékét is*, amely a nemzetiség tisztelete következtében egyrészt soha *nem lehet kényszerű*, a nemzetiség erkölcsi természete folytán pedig másrészt *külső körülmények-*

²⁷⁾ L. bővebben Joó Tibor: Magyar nacionalizmus, Bp. 1941.

²⁸⁾ Hunnia, 55—56. old.

ben, így különösen a nyelv átvételében *nem* találhat megvalósulásra.

Nemzetiségi politikáját azonban Széchenyi mint a rendi Magyarország ajtaján dörömbölő reformeszmék széles körének hazai propagátora és a nemzeti megújulás hatalmas hívő seregére szert tett apostola más reformeszméihez hasonlóan *nemcsak az erkölcsi elvek hangoztatásával* kívánja diadalra juttatni, hanem a *megoldás önhasznának hangsúlyozása révén is*. Közgazdasági reformjavaslataiban Smith Ádám tanainak alapul vételével *nem* győzi eleget hangoztatni a hasznosságnak minden emberi cselekedetet mozgató és irányító erejét. Ugyanígy kívánja előmozdítani nemzetiségi politikáját is, e tekintetben is az ajánlott út *hasznosságának, a mérlegelésnek, a józan taktikának* ismételt emlegetésével, mellyel az általa képviselt nemzetiségi politikát tartja egyedül észszerűnek és találja ezért megvalósításra honfitársai elé.

A nemzetiségek irányában való magatartás észszerűsége, a józan mérlegelés önmagában sem enged meg más politikát, mint az általa vallott és rendszerében mély erkölcsi megfontolásokon alapuló nemzetiségi szemléletet: a nemzetiségi szeretet, engesztelés, összefogás és megértés politikáját. Így tűzi ki nemzetiségi politikájának *főcélját*: a Duna-medencében élő népek *összefogását kölcsönös nemzetiségi türelem alapján*.

Ókéri Polzovics Iván dr.

(Folytatjuk)